

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра історії української літератури, теорії літератури та
літературної творчості

СИМВОЛІКА КВІТІВ В ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Кваліфікаційна робота
на здобуття ОС «Бакалавр»
здобувачки першого рівня вищої освіти
IV року навчання (денна форма)
Галузі знань 03 Гуманітарні науки
Спеціальності 035 – філологія
Спеціалізації 035.01 «Українська мова і література»
ОПП «Українська мова і література та західноєвропейська мова»
Гуменюк Катерини

Науковий керівник:

д. ф. н., проф. Романенко О. В.

Рецензент:

к. ф. н, доц. Янкова Н.І.

«Допущено до захисту»

Протокол засідання кафедри історії української

літератури, теорії літератури та літературної творчості

№ 10 від 19.05.23

Завідувач кафедри _____ д. ф. н., проф. О. М. Сліпушко

Київ - 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СИМВОЛІВ	7
1.1. Лінгвістичне та літературознавче тлумачення символу	7
1.2. Символьний потенціал флоролексем.....	15
Висновки до першого розділу	19
РОЗДІЛ 2. ФЛОРОЛЕКСЕМИ СИМВОЛИ МІКРОПОЛЯ «КВІТИ» В ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ	20
2.1. Символьне наповнення лексеми «квітка» в поезії Лесі Українки	20
2.2. Символічне значення видових назв флоролексем у поетичному дискурсі Лесі Українки	29
Висновки до другого розділу	35
ВИСНОВКИ	36
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	41

ВСТУП

Актуальність теми роботи. Леся Українка в українському літературознавстві отримала статус символу нескореності та незламності, стійкості та витривалості, співачки досвітніх вогнів та сміху крізь сльози. Природньо, що поезія письменниці наскрізь помережана глибинними та місткими символами, які збурюють та актуалізують наукові інтереси науковців уже не одне десятиліття. Символи поезій мисткині виступають особливою формою фокусування, репрезентації та віддзеркалення художнього світу твору та особливостей світовідчуття авторки. Саме через посередництво символів письменниця вдається до філігранної лаконізації та звуження до однієї лексеми простору власного художнього мислення, лету творчої думки, констант свого індивідуально-авторського світобачення та культуровідчуття.

Варто зауважити, що дослідження символів тривалий час було на периферії філологічних зацікавлень та розвідок і лише зрідка потрапляло у фокус наукових інтересів дослідників. Для сучасної філологічної думки характерне поживлення у символознавчій галузі. Науковці ретельно та ґрунтовно дослідили символічний потенціал творчості Т. Г. Шевченка (Ю. Б. Дядищева-Росовецька [11]), О. Олеся (К. Ю. Голобородько [7]), І. Я. Франка (Л. В. Лемець [21]). Біблійна та християнська символіка стала предметом наукових зацікавлень І. І. Дмитрів [10], О. І. Решетняк [29], М. М. Торчинського [37]. Символи українського фольклору всебічно досліджували В. І. Кононенко [17], В. В. Жайворонок [13, 14], М. С. Дмитренко [9]. Попри такі ґрунтовні та поважні праці, символи поезій Лесі Українки ще не знайшли достатнього висвітлення у науковій філологічній літературі.

У цьому аспекті видається надзвичайно перспективною та практично не дослідженою в українській лінгвістичній та літературознавчій думці тема символіки квітів у поезіях Лесі Українки. Це й зумовлює **актуальність** цієї роботи.

Символи виступають універсальними константами художнього мовного світу Лесі Українки та атрибутами різних наук: літературознавства, фольклору, лінгвістики, стилістики, етнолінгвістики, культурології, онтології, семіотики, естетики та ін. Основу літературознавчих та мовознавчих досліджень символів становлять особливості їхньої природи, функціонування в текстах художніх творів, функційного наповнення, закономірностей виокремлення та класифікації, трактування їх глибинних смислів.

Практичне значення дипломної роботи. Квіткові символи поезій Лесі Українки виступають одним із концептуальних ідентифікаторів її творів. Положення дипломної роботи сприятимуть розширенню теоретико-методологічної бази символів загалом та стануть вагомою спробою обґрунтувати особливості вибору авторкою того чи іншого символу та введення його в контекст своїх поезій, систематизувати й описати символічний потенціал мисткині в лінгвістичному та літературознавчому аспекті, осмислити їхнє семантичне наповнення та функціонал. Результати роботи можуть бути використані під час читання спецкурсів студентам філологічних спеціальностей, а також студентами під час підготовки до семінарів та практичних занять з української літератури, лінгвістики, фольклористики, етнолінгвістики, стилістики та символознавства.

Мета дипломної роботи – комплексне дослідження квіткових символів у поезіях Лесі Українки. Реалізація поставленої мети вимагає виконання низки **завдань**:

- з’ясувати зміст поняття «символ» та особливості його інтерпретації й осмислення;
- дослідити особливості символічного потенціалу флоролексем;
- провести фіксацію та систематизацію квіткових символів у поезіях Лесі Українки;
- проаналізувати символічне наповнення лексеми «квітка» у поезіях Лесі Українки;

- окреслити та з'ясувати символічне значення видових назв флоролексем у поетичному дискурсі Лесі Українки.

Об'єкт дослідження – квіткові символи поезій Лесі Українки.

Предмет дослідження – семантичні та функційні репрезентації флоролексем-символів у поезії Лесі Українки.

Для досягнення мети дослідження та розв'язання поставлених завдань використовувалися наступні **методи**:

- описово-тематичний – застосований для фіксації, виокремлення та систематизації символів у поезії Лесі Українки;
- аналітичний – використано для з'ясування семантичного символічного наповнення флоролексем та формування їхніх сталих асоціацій і художніх значень;
- інверсійний. Послужив для відстеження реалізації та репрезентації символів як художньо-образної й асоціативної матриці на матеріалі поезій Лесі Українки;
- системно-структурний. Уможливив дослідження семантико-символічного ядра квіткових символів поезій Лесі Українки, а також їхнього конотативного символічного наповнення та взаємозв'язків між символічними значеннями;
- індуктивний. Використано для узагальнення інформації про символи загалом та флоролексеми-символи поетичного дискурсу Лесі Українки зокрема;
- дедуктивний. Застосовано для окреслення семантичних полів характеристики флоролексем-символів поетичного мовосвіту Лесі Українки;
- компаративний. Слугував для відстеження особливостей семантичного наповнення символів через зіставлення їхніх ключових значеннєвих компонентів;

- функціональний та стилістичний. Уможливили опис та трактування семантичних і функційних особливостей квіткових символів поезій Лесі Українки.

Наукова **новизна** роботи полягає в тому, що вперше в українській філологічній думці комплексно досліджено та проаналізовано квіткові символи поезій Лесі Українки.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів з підрозділами та висновками, загальних висновків, списку використаної літератури та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 40 сторінок, основний зміст роботи викладено на 35 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СИМВОЛІВ

1.1. Лінгвістичне та літературознавче тлумачення символу

Символ – це універсальне поняття, яке має тривалу історію вивчення у філології, філософії, культурології, літературознавстві, релігієзнавстві. Для кожної науки характерне власне розуміння та трактування символів, відповідно до специфіки цієї науки. Дослідженням символів в українській філології займалися багато мовознавців: Н. Д. Бабич [1], Л. П. Боднар [4], Т. П. Вільчинська [5], С. С. Гайдук [6], М. К. Дмитренко [9], В. В. Жайворонок [13-14], В. І. Кононенко [17], Л. В. Лемець [21], Н. А. Пастух [27], Л. Ю. Сваричевська [30], М. В. Скаб [33] та М. С. Скаб [33], М. С. Стецик [36] та ін.

Відомий дослідник символів України М. М. Дмитренко, постулює, що символи викликають у сучасних людей чисельні абстракції та конкретні уявлення. Вони є джерелом, вмістилищем та носіями певних асоціацій, образів, несуть у собі відчуття магічного й таємничого, загадкового. Семантика символів наповнення відчуттями безмежного в пізнанні внутрішнього та зовнішнього світу. Використання символів людьми відбувається як свідомо, так і несвідомо, інтуїтивно. Існують навіть такі символи, перед якими людина безсила, тобто капітулює, у зв'язку з нездатністю осягнути їх та зрозуміти. За стійким переконанням науковця, символи є потужною культурною категорією, показником духовного розвитку людства загалом та окремого етносу зокрема. Для них характерний синкретизм, синтетизм, тоталогія, вони здатні охоплювати людину й світ [9, с. 7].

Укладачі Енциклопедичного словника символів культури України підносять символ до універсальної, глибинної категорії, інструменту осягнення світової мудрості: «Пізнай утаємничену красу і розум символу – і ти осягнеш світову мудрість» [12, с. 3].

Історія вивчення символів бере свої витoki з античності: перші спроби їхнього осмислення належать Аристотелю, який вважав символи знаками, які вживалися для позначення інших знаків, з метою передачі плану вираження в план змісту. Платон розумів символи як знакові вирази вищої сутності, категорично не знакової. Значення цієї сутності, за мислителем, не завжди підлягає фіксації, а тому вона (символіка) виступає своєрідним містком від раціонального до ірраціонального світу, тобто сутність символів виражається у посередності образів, які виникають спонтанно та інтуїтивно. Інтерпретація символів нерідко надзвичайно складна та супроводжується труднощами, оскільки важко встановити, які першообрази були покладені у їхню основу [3, с. 162–163].

Одними з перших дослідників символів в українській науковій думці є М. І. Костомаров та О. О. Потебня. М. І. Костомаров з'ясував питання етимології символів та їхнього розвитку та позиціонував аналізовані одиниці як транслятори народного духу й мислення. Перу дослідника належить ґрунтовна праця «Історичне значення південноруської народної творчості», у якій він вдається до ототожнення символів з міфами, вважає, що вони взаємозумовлені та взаємопороджені вигадані історії, в основі яких покладено одухотворення та обоження явищ фізичної природи. Як у міфах, так і в символах, спостерігається взаємозв'язок з предметами фізичної природи в людській свідомості та духовна присутність значення, яким наділяється цей предмет. Символіка окремого народу вибудовується на його національних, культурних і релігійних атрибутах і підвалинах [18, с. 64–65]. Тобто для М. І. Костомарова характерне розуміння символів як глибоко національних одиниць: в народній уяві той чи інший предмет наділяється певними духовними ознаками, які й породжують символ.

Науковець О. О. Потебня вважав, що символізм міститься у первинній образності слова, тобто символи становлення й розвиток символів відбувається одночасно з мовним становленням та розвитком. Саме О. О. Потебні належить відомий вислів, який давно завоював статус цитати: «Мова в усьому без винятку символічна» [28, с. 113]. Саме символи, за переконанням дослідника, відрізняють

мову людини від звуків тварин, адже кожне слово, яке виникає в мові первісно є символом.

Український поет, літературознавець та літературний критик Д. В. Павличко, аналізуючи праці О. О. Потебні, резюмує, що взаємодія слова та символу, за переконанням науковця, відбувається на основі порівняльних, протиставних та каузальних відношень. Він розглядає символи як стилістичні категорії та продукти культурно-історичного розвитку людства, який пов'язаний зі світобаченням людей, особливостями пізнання ними світу. Тобто символи – це не міфологічне явище, як вважав М. І. Костомаров, це – явище мови, фольклору в його родових і видових перетвореннях, специфіці жанру, динаміці [26, с. 4–9].

Сучасна дослідниця символів, мовознавець Л. В. Лемець, у дисертації «Символи в поезії Івана Франка: лінгвостилістичний аспект» аналізує теорію дослідження символів від найдавніших часів до сучасності та виокремлює низку дефініцій цього універсального поняття:

- символи – це певні терміни, імена чи зображення, що відомі та пізнавані в повсякденні. Складниками їхнього семантичного ядра є основне значення та специфічні додаткові смисли, які, як правило, нечіткі, невідомі, чи завуальовані. Тобто слово може вважатися символом, якщо в його значенні є щось більше, аніж звичайні прямі, безпосередні семи. Тобто для аналізованого поняття ключовим являється саме невідомий аспект, той який не завжди піддається визначенню чи поясненню;
- символ – це знак, який вибудовується на основі алегорії та порівняння [21, с. 31];
- символ є функцією відображення дійсності, смислом дійсності, способом інтерпретації дійсності в людській свідомості, сигніфікацією дійсності, перетворенням дійсності. Він субстанційно поєднує в собі риси ідеального та реального і постає не прямим змістом предмета, а його ідейно-образною формою. Тобто йдеться про наявність у семантичній структурі символів загадкових та таємничих конотацій, які

повинні бути декодовані. У символі міститься значно більше таємничого, ніж в алегоріях, образах, метафорах, тобто він, будучи відображенням предмета, є чимось набагато місткішим, ніж просто предмет, та акумулює в собі всі його вияви;

- символи – це знаки, які постають носіями всієї органічності міфів та невичерпної багатозначності образів [21, с. 32];
- символи – це характеристики художніх образів з позиції їхнього осмислення, трансляції ідей. Вони не відокремлюються від образних структур та наділені змістовою невичерпністю, їх не вдається декодувати простим розумовим зусиллям [21, с. 33].

Автор підручника «Теорія літератури», науковець І. П. Безпечний, постулює, що символ є тропом, який у поетичній мові є умовним позначенням сутності певного явища через конкретний образ або дію, саме така здатність позначати й виступає виразником характеру та якості символів. На думку дослідника, символами можуть виступати будь-які предмети, тварини, характеристики предметів, дії, явища. Для символів характерна наявність у семантичній структурі прихованих порівнянь, які є виразниками зв'язки з побутовими, історичними явищами, фольклором. Прихід символів у літературу відбувся через посередництво усної народної творчості, яка була первинною сферою їхнього побутування та функціонування. Для символів характерна наявність узагальнювального, емоційного значення, тобто для їхнього декодування їх необхідно пережити та відчутти [2, с. 106–109].

Укладачі Словника художніх засобів і тропів надають символам статусу літературознавчої категорії, комбінованого та багатозначного образу, який виступає носієм прихованого конкретного та асоціативного змісту; умовного позначення предметів, явищ через посередництво інших понять, з використанням якоїсь спільної часткової чи приблизної ознаки й подібності [35, с. 151–155].

У лексиконі загального та порівняльного мовознавства, укладачами здійснюється вибудовування дефініції символу на основі аналізу особливостей його розуміння в різних наукових галузях. Так, автори Лексикону зауважують, що для логіки й математики, символ постає синонімом знака, для мистецтва – універсальною амбівалентною естетичною категорією, сутність якої розкривається в процесі зіставлення з художнім образом та предметним чи вербальним знаком, що постає опосередкованим виразником сутності певного явища і має міфілогічні чи релігійні корені. Аналізуючи особливості символіки, укладачі Лексикону дефініюють символ як категорію, яка містить вказівку на здатність матеріальних речей, подій, образів виражати ідеальний зміст, та характеризується багатоплановістю, функційною багатозначністю [20, с. 388–393].

Відомим дослідником символів в українській науці є В. І. Кононенко, який постулює, що характерною ознакою художньої творчості є саме авторський символізм, у всій розмаїтості свого вираження. Для того, щоб досягнути символізацію образу варто вдаватися часто до несподіваних шляхів, нерідко наділених фантазмагоричністю. Часто символи постають носіями містичної семантики, трансцендентності, що не піддається конкретиці. Так характеристики виводять символи за межі тотожності з образами та їхнього осмислення [17, с. 270].

Укладачі Літературознавчого словника-довідника тлумачать символ як предметний або словесний знак, який опосередковано виражає сутність певного явища, має філософську смислову наповненість, а тому не тотожний знакові. Для символу характерний тісний зв'язок з міфом, вірою, поезією, але він не зводиться до них, тяжіє до певного узагальнення, на відміну від алегорії, яка знаходить свій вияв у конкретних образах. Символ є процесом активного перетворення внутрішнього на зовнішнє й, навпаки, відмінністю внутрішнього зовнішнього, а тому його семантика не збігається та не тотожна жодному тропові. Скажімо, для метафори типовою є характеристична функція, яка не має семантичних обмежень під час зосередження в певній вербальній оболонці. Символ же існує

в безкінечно означальній ролі та характеризується тяжінням до загальних ідей з прагненням розширювати їхній зміст, а не конкретизації дефініції цієї ідеї. Базисною основою метафори є власне художні чинники, а символи – позахудожні, насамперед філософські потреби езотеричного знання [22, с. 622].

Символи, як зауважує дослідниця В. О. Сиротіна, належать до метамови мовознавства та літературознавства, а їхня природа пов'язана з образною реалізацією слів у текстах й ідентифікується надзвичайно широким та містким, проте недостатньо вивченим змістом. До категорії символів можна відносити не лише тропи, метафору, метонімію, переносне значення слів, але й поняття, які певною мірою лежать в площині перетину з символами. За переконанням В. О. Сиротіної, під символом варто розуміти слово мови, яке виступає умовним знаком для іншого предмета, явища, тобто в ньому закладено своєрідне перейменування предмета або явища, яке в мові позначається конкретним словом на інше. Скажімо, квітка може вживатися у значенні «красива дівчина», «юна дівчина», весна – «молодість», червоний колір – «любов», «смерть», «небезпека», «війна» тощо. Відношення між словом-символом (наприклад, квітка) і словом-найменуванням (дівчина), вибудовуються на основі тотожності [32, с. 52].

Мовознавець М. П. Кочерган ідентифікує символ як виключно національне явище та наполягає на тому, що семантичне наповнення символів повною мірою реалізується виключно в контексті світоглядних традицій конкретного народу. Така специфіка символів зумовлює нездатність їхнього декодування представниками інших культур [19, с. 16].

В Словнику української мови, символ дефініюється як умовне позначення предмета, поняття чи явища. Укладачі Словника зводять сутність символу до художнього образу, для якого характерне умовне відбивання певної думки, ідеї, почуття [34, с. 174–175].

Символи уможливають функціонування в мові подвійних номінацій певних предметів, явищ, властивостей, дій, ознак. У їхній семантиці гармонійно співіснує пряме номінативне та переносне значення слів. Позиціонування

символу як умовного знаку призводить до однобокості його тлумачення, тобто йдеться про співвідношення слова-найменування та вторинної номінації [32, с. 52–54].

Концептуальною ознакою символу виступає багатозначність та знаковий характер. Він вживається не для опису чогось, а для вказівки на щось, свідчення про щось. Будучи безкінечною кількістю значень, символ виступає центром усіх смислів предмета, явища, ознаки, тобто того, що він позначає. Для нього характерне акумулювання у власній семантиці нескінченних смислових перспектив, завдяки володінню надзвичайною узагальненістю. Також символ наділений функцією розкриття предмета через подібність та образ, котрі, будучи ідентифікаторами чогось, перевищують образ, тобто є носіями значно більших сенсів, ніж очевидне й безпосереднє значення цього образу, виходять за його межі. Між символом та тим, що він символізує, вибудовуються тотожні зв'язки, проте спостерігаються й відмінності. Через посередництво символів відбувається поєднання смислу, ідеї якогось предмета з іншим предметом, що не має до нього жодних відношень та вказує на інші перспективи [38, с. 407].

Як правило, символічне значення слова не мотивується прямим лексичним значенням, загалом між прямими й символічними семами може не спостерігатися жодних зв'язків. Попри те слово, яке починає функціонувати в мові як символ, не втрачає свого номінативного значення в мові, тобто в різних контекстах слово функціонує в своєму прямому й символічному значенні. Зазвичай, у художній мові реалізуються символічні семи лексеми. Як бачимо, для символів характерна двоплановість: наявність у семантичній структурі двох видів значень – прямого й символічного. Пряме значення характеризується конкретністю, вузькою семантикою, експліцитністю. Для символічного значення обширність, абстрактність, узагальненість, імпліцитність. Декодування семантики символу потребує аналізу мовних факторів, знання змісту символу, його розгадування, опираючись на контекстні зв'язки, адже в різних контекстах слово-символ може реалізувати різні значення, залежно від творчої манери автора, особливостей

його індивідуально-авторського мовомислення, асоціативних ланцюгів, лексичного оточення тощо.

Як стверджує українська дослідниця М. І. Івасюта, символи – це вербальні предметні знаки, лексичні значення яких формуються в процесі інтегрування та переосмислення й трансформації сукупності його прямих, переносних і конотативних сем, в результаті впливу національного контексту, культурних особливостей, метафоричних і метонімічних перенесень. У символах, як засобах, художнього вираження, акумулюється ідейно-художня енергетика твору, вони виступають трансляторами світовідчуття й світобачення письменника [15, с. 14].

Семантика символу характеризується мінливістю, що пояснюється реалізацією різних значень, залежно від контексту. Більш того, виступати символами можуть слова, які раніше ними не були. І, навпаки, – слова-символи можуть втрачати свою символічну семантику. Варто не забувати про національну специфіку творення образних символів та звертати увагу на підбір його контекстуального оточення.

Лінгвістка О. О. Селіванова дефініює символи як естетично канонізовані культурно значущі концептуальні структури інших, аніж первинна семантика реалії чи знака понятійної сфери. Для символів характерна інтенційність, образність, мотивованість, імперативність, психологічність [31, с. 646].

Відомий український символіст В. І. Кононенко надає символам статусу своєрідних кодів нації, людства, концептуальний зміст яких відображає різноманітні сторони життя народу, особливості його національного світобачення й світовідчуття [17, с. 137]. Для розуміння символів необхідне знання духовних і культурних народних орієнтирів. Українська мова протягом тисячоліть вишліфувала свій символічний код, який може класифікуватися на основі родового поняття: символи-кольороназви, назви тварин, рослин, міфологеми, національні символи, архетипні символи, біблійні символи, топоніми та ін.

Етнограф та символіст В. В. Жайворонок дефініює символи як умовні позначення певних предметів, понять або явищ. Символи продукуються певним

оточення. Символи кожної нації мають свою специфіку: розуміння історії та культури народу неможливе без розуміння його символіки [13, с. 537].

Сучасна українська мовознавиця Л. В. Лемець виводить власне розуміння символу та трактує його як полісемійну культурологічно зумовлену одиницю мовомислення, семантика якої репрезентована експліцитними (пряме номінативне й переносні) та імпліцитними символічними семами, які виникають шляхом переосмислення й асемантизації чи семантичного зміщення актуалізованих сем та безпосередньо корелюють з феноменами архетипного, етноментального та індивідуального (оказіонального) рівнів [21, с. 55].

За тематикою символи класифікуються на наукові, філософські, художні, міфологічні, релігійні, а також символи, що пов'язані з природою і суспільством, способом життя людей, символи-образи тварин, рослин, народнопоетичні символи та ін.

Як бачимо, символи мають тривалу та плідну історію вивчення в українській філологічній думці. Попри вагомі наукові розвідки, символ досі вважається суперечливим та дискусійним явищем, а його теоретичне обґрунтування потребує уточнень і доопрацювань.

1.2. Символьний потенціал флоролексем

Рослинні символи здавна побутували у житті українців, їхнє виникнення сягає своїм корінням язичницьких часів, адже українці споконвіку були землеробською нацією, яка одухотворювала природу та широко використовувала її атрибути й плоди в різних обрядових сферах життя: календарні й обрядові свята, весілля, похорони, свята зимового циклу, обжинкова та жайинкова звичаєвість тощо. У зв'язку з цим українці не лише використовували рослини в лікувальних цілях, але й застосовували їх в якості оберегів та головного захисту від злих сил [40, с. 142]. Така увага до рослин зумовила їхню трансформацію в багатофункційні та семантично місткі символи. Процес створення рослинних символів вибудовується з врахуванням народних

уподобань, народного бачення тої чи іншої рослини, у нашому випадку – квітки в прикрашенні осель, обрядовій звичаєвості тощо.

Для позначення рослинних символів вживаються різні номінації – фітоніми, флоролексеми, флоризми, ботаноніми, ботанізми, дендроніми, дендролексеми [39, с. 282]. У нашому дослідженні для номінації квіткових символів послуговуватимемося поняттям флоролексеми.

Поняття «флоролексема» варто розуміти як окрему видову назву, для якої характерна відповідність конкретним рослинним реаліям, в основному ціннісним об'єктам флори. Індивідуально-авторська флоролексема являється авторським лексичним новотвором, у семантичній структурі якого міститься сема рослина [16, с. 6].

До поширених українських флоролексем належать символи калина, лілія, рута, любисток, васильки, барвінок, ромашки, чорнобривці, жоржини, троянди, бузок, жасмин та ін.

Поетичний ідіолект Лесі Українки можна без перебільшення назвати феноменальним явищем української літературної мови. Мовна стилістика її поетичних жанрів просто невичерпна, за слушним резюмуванням дослідниці Л. І. Мацько. Авторка майстерно проявила себе в різних жанрах: її перу підкорилися гімни, пісні, заспіви, сонети, елігії, мелодії, мотиви, спогади, веснянки, колискові, феєрії, відгуки, казки, імпровізації, фантазії, легенди, відгуки, нотатки, гуморески [24, с. 29].

Серед найбільш промовистих характеристик ідіолекту Лесі Українки – квіткові символи, якими густо помережані її поезії. Семантики кожної квітки-символу реалізується в досконало підібраному контекстуальному оточенні, та часто виступає носієм несподіваних сем. Прикметними атрибутами кожного автора є певні, створені ним, образи. Наприклад, ідентифікаторами Т. Г. Шевченка є образи «Дніпр широкий», «явір та ялина», «тополя стала в полі», «кобзар», «Катерина», «садок вишневий», «соловейко в темнім гаї», І. Я. Франка ідентифікують образи «вічного революціонера», «любов», яка являлася тричі, «каменярі», «Мойсей» та ін. Лесю Українку ж ми впізнаємо за образами білої

«конвалії», «барвистих квіток», «тернів на шляху», «лелії» та ін. Саме за такими образами Лесю Українку впізнають у літературних колах і не тільки.

Варто зауважити, що ідіолект Лесі Українки витворювався на синтезі та кращих традиціях мовотворення високорозвинених мов світу та кращих творів українських і світових класиків. Тобто в флоролексемах-символах письменниці можуть акумулюватися ознаки різних національних традицій, які авторка майстерно синтезувала у власному індивідуально-авторському художньому мовомисленні й світосприйманні [8, с. 30].

Ключовим флоросимволом Лесі Українки постає родове поняття «квітка», «цвіт». Авторка вживає цю символему в різноманітних вербальних символічних модифікаціях, добираючи відповідний ряд епітетних характеристик, метафоричних та метонімічних перенесень, які сприяють розкриттю, як позитивних, так і негативних символічних конотацій.

Леся Українка демонструє у своїх поезіях потужний символічний потенціал квіткових символів та доводить, що вони відіграють невід'ємну роль в процесі ословеснення високих тем та демонструє свою власну неповторну мовну поведінку й манеру художньої комунікації з реципієнтом. Саме символи виступають промовистим шляхом, що якісно доповнює її письменницький, лінгвокультурний та громадянський портрет. Флоросимволи засвідчують глибинний інтелект та високорозвиненість мови Лесі Українки, репрезентують її як надзвичайно сильну мовну особистість, яка суттєво вплинула на розвиток тогочасної та сучасної української літератури. За допомогою своїх майстерних високохудожніх символів, вона якісно розширила літературні образи української літератури та вивела її на якісно новий рівень.

Квіткові символи поетки вміщують у собі дитинну ніжність, блакитноокі легкокрилі мрії, родинну ласку й закоханість у рідний край, щире любов, святу віру в ідеали визволення нації, чистоту моралі, гартування волі й нестримний порив до діяльності, мотиви тернових вінців та долання життєвих незгод, страшною й невблаганною борні, кривавих змагань, беззаперечної віри в визволення нації [23, с. 26].

Дослідження флоролексем-символів в поезії Лесі Українки у літературознавчому аспекті – це важливе завдання літературознавства. Для реалізації такого завдання необхідно обрати правильну методологію дослідження.

Метод являється сукупністю певних правил, прийомів, способів, норм пізнання й дії. Це – система принципів, приписів та норм і вимог, якими дослідник послуговується під час вирішення конкретних задач, реалізації поставлених цілей [25, с. 26].

На першому етапі нашого дослідження ми послуговувалися гіпотетичним та дедуктивним методом, які були застосовані для збору ілюстративного та фактичного матеріалу під час опрацювання поезій Лесі Українки, а також лексикографічних, довідникових, наукових джерел та закладення підґрунтя для семантичного аналізу символів поетичних просторів письменниці. Опрацювати зібраний матеріал допоміг метод індукції, який було використано для узагальнення й систематизації інформації про символіку, а також символів, виокремлених у поезіях Лесі Українки. Описовий метод посприяв систематизації та класифікації символів письменниці та їхній характеристиці в літературознавчому аспекті.

На другому етапі дослідження були залучені власне поетичні тексти поетки, які були проаналізовані та охарактеризовані за допомогою аналітичного методу (застосовувався для з'ясування в символах їхнього мотиваційного підґрунтя), гіпотетичного (посприяв формуванню сталих асоціацій з символами та їхньої художньої семантики), системно-структурного (уможливив дослідження символів як семантичної та образної матриці на матеріалі текстів поезій Лесі Українки), компаративного (застосовувався для детальної характеристики символів у поезіях Лесі Українки).

Як бачимо, флоролексеми-символи – ідентифікатор поетичної мовотворчості Лесі Українки. Авторка реалізує найнесподіваніші семи квіткових символів, шляхом відповідного контекстуального оточення, реалізації високохудожніх ідей та побудови відповідних асоціативних рядів.

Висновки до першого розділу

Символи – це потужний інструмент формування мовної картини світу, який транслює, узагальнює та репрезентує глибинні уявлення людини про світ. Вивчення символів сягає своїм корінням ще античних часів, і до сьогодні, попри вагомі та ґрунтовні здобутки науковців, вони вважаються дискусійним явищем в українській філологічній думці загалом та літературознавстві зокрема.

Важливим завданням літературознавства є відмежування символів від алегорій, знаків, образів, емблем. Така необхідність зумовлена дискусійними питаннями дефініцій символів, оскільки деякі науковці кваліфікують символи як знаки, універсальні коди нації, алегоричні чи метонімічні й метафоричні перенесення. Проте сутність символів надзвичайно глибша за вказані вище одиниці, адже символи акумулюють в собі глибинні сенси, постають відображень культурного світобачення й світовідчуття, релігійних, архетипних та морально-етичних знань і уявлень. На символічних підвалинах вибудовується національний універсум. У поетичній канві художнього твору символи виступають своєрідною вербально-художньою реальністю, вони є інструментом конструювання художньої дійсності.

Тематично символи класифікуються на різні групи: релігійні, архетипні, астральні, символи-назви тварин, рослин, міфоніми, національні символи та ін. Важливе місце у тематичній структурі символів-назв рослин займають квіткові символи, які виступають важливим атрибутом та ідентифікатором поетичної мовотворчості Лесі Українки. Поезія мисткині насрізь помережана квітковою символікою, яка власне стала об'єктом нашого дослідження та була проаналізована та описана за допомогою низки методів. Флоролексеми-символи виступають носіями ідейного наповнення поезій Лесі Українки, атрибутами її високохудожньої творчої манери, майстерності та філігранності мовомислення, виразниками й трансляторами її індивідуально-авторського світовідчуття та світобачення.

РОЗДІЛ 2. ФЛОРОЛЕКСЕМИ СИМВОЛИ МІКРОПОЛЯ «КВІТИ» В ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ЛЕКСИ УКРАЇНКИ

2.1. Символьне наповнення лексеми «квітка» в поезії Лесі Українки

Поезію Лесі Українки, без перебільшення, можемо назвати квітковою поезією. Варто лише зауважити, що лексема квітка належить до чи не найчастотніших у поетичному дискурсі мисткині слова. Письменниця майстерно експериментує з цією лексемою, вводячи її у контекст своїх поезій в найрізноманітніших семантико-символічних виявах та модифікаціях. Таке символічне жонглювання засвідчує не лише унікальний та феноменальний поетичний талант Лесі Українки, але й є ідентифікатором глобалізму її світовідчуття та світобачення, культуровідчуття.

Укладачі Енциклопедичного словника символів культури України слушно зауважують, що квіти з давніх-давен відзначалися ритуальною значимістю в житті українців, що й зараз можемо простежити на прикладі низки обрядів, особливо родинних. Скажімо весільні короваї й сьогодні прикрашають кетягами калини та барвінком, традиційний горщик з кашею на хрестинах – ритуальним букетиком – «квіткою», що складалася з трав, гілочок калини, колосся. Практика ритуального використання квітів містить на собі відбиток найдавніших вірувань, що базувалися на культі Великої Богині, яка уособлювала життя, землю, плодючість. Як засвідчують результати наукових досліджень Велика Богиня зображалася в образі жінки з квітами в руках. Цей образ знайшов своє втілення сьогодні у вишивках, різьбярстві. Серед найпоширеніших квіткових символів українства укладачі словника виділяють мак, руту, конвалії, мальви, півонії, бузок, васильки, м'яту. Також велику цінність мали полин та петрушка, які вважалися оберегами від русалок, м'ятою і любистком люди прикрашали свої оселі на Трійцю, в кожному домі на покуті стояв хрест, зроблений з пахучих трав, який оберігав від злих сил. Також люди освячували квіти на Маковея і використовували їх як захист від вроків [12, с. 335–337].

Український етнограф та символіст В. В. Жайворонок, дефініює квіти як частини рослин, що надзвичайно гарно забарвлені та виростають на кінці стебла чи гілки й складаються з маточки, тичинки й пелюсток навколо них. Квіти мають різне забарвлення та приємних запах, що приваблює комах, які переносять пилок з однієї квітки на іншу, запліднюючи їх таким способом. В уяві людей квіти виступають асоціатами весни й краси. Завдяки таким асоціаціям, квіти стали об'єктом культу. Квіти супроводжують людину все життя: від народження й до смерті. Вони символізують дітей, дівчат. У творчості різних митців квіти актуалізують різноманітні значення, скажімо, в Т. Г. Шевченка, квіти виступають символами беззахисності, у П. О. Куліша – краси [13, с. 280].

У поетичній візії Лесі Українки квіти найчастіше символізують щастя, радість, красу. Актуалізаторами таких символічних сем виступає відповідне контекстуальне оточення лексемами «прекрасний», «біла», «ясним»:

*Не дивуйте, що **квітом** прекрасним
Розцвілася дівчина несміла,—
Так під промінням сонечка ясным
Розцвітає первісничка біла [41, с. 73].*

У поезії пісня лексема квітка – полісемійний символ, який у перших рядках поезії виступає символом молодості, найкращої пори в житті людини:

*Чи є краці між **квітками**
Та над весняниї?
Чи є в життю краці **літа**Та
над молодії? [41, с. 73].*

Авторка майстерно розгортає символічне ядро лексеми та актуалізує цілком контраверсійні його семи. Квітка-символ молодості трансформується у квітку-символ-старості. Така сема розкривається в оточенні лексемою «всихати»:

*Не **всихайте**, пишні **квіти**!
Цвітіль хоч до літа!
Пождіть літа, доля прийде
Не **тікайте** з світа! [41, с. 73].*

Квіти – це й символ життєвої стабільності, незмінності, невідворотності:
Двічі на рік пишні квіти

*Та не процвітають;
В життю літа найкращі
Двічі не бувають [41, с. 73].*

У семантиці полісемійного символу квіти в поезії «Пісня» відчитуємо імпліцитну сему «надія»:

*Та ще ж квіти не посохли,
Рута зелененька,—
Не журися, дівчинонько,
Ще ж ти молоденька [41, с. 105-107].*

Авторка майстерно експлікує сему «надія» у семантиці лексеми «квітка», через зіставлення її зі словом-символом «терни», які усимволізують безвихідь, страждання, горе, біль, безнадію:

*Чи тільки **терни** на шляху знайду,
Чи стріну, може, де і **квіт** барвистий?
Чи до мети я певної дійду,
Чи без пори скінчу свій шлях **тернистий**, —
Бажаю так скінчити я свій шлях,
Як починала: з співом на устах! [41, с. 77].*

Особливо гострого звучання значення «надія» відчитується у символіці квітки в поезії «Contra spem spero» («Без надії сподіваюсь»), в якій авторка експлікує, власну силу та міць духу, заявляє всьому світові про свою здатність сміятись крізь сльози, пройти всі труднощі та буревії життя гордо та непохитно, вистояти в нерівній боротьбі, як квіти, що зійдуть на «вбогім сумнім перелозі» та проб'ють кору льоду. Ці квіти виступають символом незламної надії, нескореної сили духу, волі та жаги до життя, весни, здоров'я, відродження й переродження:

*Я на вбогім, сумнім перелозі
Буду сіять барвисті **квітки**,
Буду сіять **квітки** на морозі,
Буду лить на них сльози гіркі.
І від сліз тих гарячих розтане
кора льодовая, міцна,
Може, **квіти** зійдуть, і настане
Ще й для мене весела весна [41, с. 73].*

Символьне значення квітки «надія» особливо гостро актуалізується в контекстуальному оточенні словами «мороз», «зима», «сніг». Здавалося б, квітка безсила перед цими стихіями, як і надія – безсила в труднощах життя, проте, весною квітка оживає, вітає життя та красу, так і надія – жевріє, поки не зникне все, що зазіхало на неї і буяє життям:

*Сніг з морозом поморозив
Всі на полі **квіти**...
Десь зима та не скінчиться!»—
Нарікають діти.
І заквітне ваше поле,
І зазеленіє, —
Знов його весна прекрасна
Квіточками вкриє. [41, с. 130-131].*

Варто зауважити, що надія виступає найчастотнішою семою у семантиці символу квітка. Таке розуміння, очевидно, вибудовується на певних асоціативних паралелях: надія така ж хистка, крихка та ніжна, як і квітка:

*Ще маревом легким над нами витає
Блакитна весняная мрія,
А в серці розкішно цвіте-процвітає
Злотистая **квітка** — надія [41, с. 66].*

У символічному поетичному словнику Лесі Українки лексема квітка символізує весну, переродження, відродження, буяння життя, щастя. Однак, варто зауважити, що її семантичне ядро нерідко енантіосемійне, адже поєднує в собі такі контраверсійні відтінки значень як приреченість, безвихідь, безнадія, радість, сум, життя, смерть. Важко хвора письменниця прагнула жити, як живуть весняні квіти. У її душі жевріла слабенька надія, що так, як природа, оновлюється до життя весною, її тіло з приходом цієї пори буйноквіття також забуває здоров'ям і життям. Такі імпліцитні символічні мотиви відчитуємо в поезії «Sol.

Rondeau»:

*Соловейковий спів навесні
Летиться в гаю, в зеленім розмаю,
Та пісень тих я чуть не здолаю,*

І весняні квітки запашні

*Не для мене розквітли у гаю, —
Я не бачу весняного раю;
Тії співи та **квіти** ясні,
Наче казку дивну, пригадаю —
У сні!.. [41, с. 20].*

У поетиконі Лесі Українки квітка актуалізує безмежний спектр символічних сем. Одним із цікавих символічних значень є швидкоплинність, скороминущість:

*Щастя колишнього хвилі злотисті
Час так швидкий пожерá, мов огонь,—
Гинуть ті хвилі, мов **квіти** барвисті,
Тільки й згадаєш: «ох, милий був сон!..» [41, с. 107].*

Надзвичайно цікавим є символічне наповнення квітки у 7 поезії циклу «Подорож до моря». Квітка у цій поезії постає транслятором та експлікатором символічних значень героїзм, національна пам'ять:

*Виросла там квітка у темниці, в ямі,—
Ми її зірвали, нехай буде з нами!
Квітка тая, може, виросла з якого
Козацького серця, щирого, палкого?..
Чи гадав той козаченько, йдучи на чужину
Що вернеться з його серця квітка на Україну?.. [41, с. 115].*

Квітку-символ щастя завжди оточують лексеми, на позначення чогось світлого та ніжного:

*Ні, не забула! У вікно до мене
Заглянули від яблуні гілкі
~~З~~листячко зелене,
Посипались білесенькі **квітки** [41, с. 141].*

Квітка символізує також славу, пиху, гордість. Вона може бути символом досягнень, адже завжди людину, яка чогось добила в житті вітають букетом квітів:

*Бо вдень, серед люду, поети мов дітям
мили тріумфи, і лаври, і **квіти**,
І вабить їм очі великая слава,
Якої не дасть перемога кривава,— В
надії на неї терновий вінець*

Прийма молоденький співець [41, с. 150].

Попри те, квітка може символізувати й невизнаного народом співця, того, хто замість слави, зіткнувся в народною зневагою, чий талант не був належно поцінований та зазнає невимовних страждань:

*Чоло не вінчали лавровії віти,
Тернів не скрашали ні злото, ні **квіти**,
Страждали співці в самоті;
На них не сяли жупани-лудани, Коли
ж на руках їх дзвеніли кайданиТовже
не були золоті... [41, с. 203];
О, ви, що полягли в таку смутну весну,
як вдарили недосвіти-морози,—
нащадки не складуть вінців вам на труну,
вам не **квітки** пристали, тільки сльози! [41, с. 213].*

Одним із найбільш улюбленого для народу значенням символу квітка є любов, кохання. Актуалізаторами такого значення у поезії Лесі Українки виступають слова «червоний», «гранат», «палкі», «поцілунки», «уст»:

*В гаю далекім, в гущавині пишній,
Квіти гранати палкі розцвітають,
Мов поцілунки палкі на устах
Іншим палким поцілункам назустріч,
Мов поцілунки рубінових уст... [41, с. 179].*

Дуже часто лексичним побратимом символу квітки в поезії Лесі Українки виступають терни, що власне можна простежити на прикладі вже проаналізованих уривків. Таке контекстуальне оточення сприяє присвоєнню символічних сем квітки забуття, спустошення, смерть. Як зауважує В. В. Жайворонок через тернові кущі дуже важко переходити, а тому терен символізує просторову та часову непрохідність, занедбаність, навіть неприязнь, бездомне життя, недолю. Вінець Ісуса Христа не випадково був зроблений із терну, адже терен символізує страждання, неприємності. Цілком несподіваними є семи дівоча неприступність, чесність, непідкупність [13, с. 593]. У поезії Лесі Українки квіти в парі з терном постають символом забуття і страждання:

*Ох, як то тяжко тим шляхом ~~хитцям~~
битим, курявою вкритим,*

*де люде всі отарою здаються,
де не ростуть ні квіти, ні терни!* [41, с. 228].

Квітка, яка зацвітає восени, – це символ приреченості, смерті, що в поетичній візії Лесі Українки гармонійно трансформується і в символ нездійснених мрій:

*Мої мрії найкращії в'януть, Моє
розквітліє в осені квіти,
Що розквітліє, щоб зараз змарніти,
Щоб на сонечко раз тільки глянуть* [41, с. 258].

Цікавим є розуміння квітки, як символу Батьківщини, рідної оселі та домівки, найбільшої цінності та пам'яті про рідний краю, власне самого рідного краю:

*Колись я мала той дівочий змаїЯк
покидала край який надовгоЗбрати
квіти з наймиліших міст
І брати їх на пам'ятку з собою, —
Тепер взяла я грудочку землі,
Колись її положать надо мною...* [41, с. 269].

Зламаний квіт – символ приреченості, безнадії. В поетичній візії Лесі Українки зламаний квіт трансформується у довершений та геніальний образ коханого, який був приречений на смерть тяжкою недугою:

*Все, все покинуть, до тебе полинуть,
Мій ти єдиний, мій зламаний квіте!
Все, все покинуть, з тобою загинуть,
То було б щастя, мій згублений світе!* [41, с. 297].

Своєму найбільшому коханню Леся Українка присвятила не одну поезію. До найпромовистіших належить «Квіток, квіток, як можна більше квітів», у який квіти символізують енантіосемійні семи краса, страждання, життя, смерть, приреченість:

*«Квіток, квіток, як можна більше квітів»
І білого серпанку на обличчя,
Того, що звать ілюзією...».
Боже! Як часто ті слова вчуваються мені
Посеред ночі: «квітів, безліч квітів!*

*Я ж так любив красу!..». Мій бідний друже,
Я принесла тобі всі **квіти**, що дала
Скупа весна твого скупого краю,
Я всі зібрала і в труну вложила,
Всю ту весну убогу поховала.
Ти спиш в землі між **мертвими квітками**,
І страшно думати мені про них [41, с. 305].*

У завершальних рядках аналізованої поезії квіти трансформуються в символ незламної надії, утвердження життя, якщо в попередніх рядках, вони дисонували з епітетом мертві, то в наступних гармоніюють в епітетному оточенні живі:

*Я дам живих **квіток**, зрощу їх крів'ю,
І заблищать вони, немов рубіни,— Не
так, як ті бліді, убогі квіти
Весни лихої,—і не будуть в'януть, І
в землю не підуть, і не умруть,
І ти знов оживеш в вінку живому
Живих квіток [41, с. 305].*

Квіти на дорозі – символ життєвої легкості, безтурботності, відсутності проблем та незгод. Квіти край дороги символізують омріяне щастя, яке потрібно віднайти та до якого варто йти:

*Ти хотів би **квіток** на дорозі моїй?
Нащо сипати їх попід ноги?
Хай живуть вони в ніжній красі чарівній,— я
сама їх знайду край дороги [41, с. 313].*

Вживання демінутиву квітки демонструє радісну, життєствердну семантику символу. Лексема «квітки» використовується поеткою як символ щастя, краси, радості, життя:

***Квітки** цвітуть і золотом
б~~а~~р~~н~~им~~н~~ювогнем, долина пойнялась,
співає щастя над своїм коханим,
і ні одна сльоза не пролилась [41, с. 319].*

Нерідко авторка вдається до декодування своїх символів та полегшення роботи читачам і дослідникам. Скажімо, в поезії «Я знала те, що будуть сльози,

мука» квітка символізує щастя, і її семантика не прихована, адже Леся Українка вживає лексему в сполученні зі словом щастя:

*Коли часами в сутіні щоденній
яскрава **квітка** щастя процвіте,
її приймаю не як нагороду,—
як дар, як диво, як нежданий рай [41, с. 337].*

Варто акцентувати на тому, що Леся Українка демонструє невичерпність символічного потенціалу лексеми квітка. Семантична структура цього символу, що представлена у словниках символів, набагато бідніша, аніж в поезіях мисткині, адже словники не можуть охопити всіх відтінків значення індивідуально-авторського слововживання. Більш того, що кожен майстер слова закладає у символи власні сенси, які реалізуються в конкретному контексті. Скажімо, квітка в поєднанні з епітетом «кривавії» постає символом страждання, болю:

*Ой не зникли золотії **тёрни**,
тільки почорніли,
ой не всохли **крівавії квіти**,
тільки помарніли [41, с. 338].
Загорися ти, моє сердёнко,
запалай пожаром.
Коли ношу **крівавії квіти**,
нехай же недаром! [41, с. 338].*

Цікавим та несподіваним є значення квітки у «Давній казці», де квітка рожі виступає символом згоди:

*А як стихли під балконом
Любі гуки мандоліни,
До Бертольда полетіла
Квітка з рожі від дівчини [41, с. 338].*

Як бачимо, квітка в поезії Лесі Українки постає полісемійним і нерідко контраверсійним символом.

2.2. Символічне значення видових назв флоролексем у поетичному дискурсі Лесі Українки

Поетичний флористикон Лесі Українки можемо порівняти з розкішним квітником, у якому бувають троянди (рожі), проліски, конвалії, мак, рута, лілеї, магнолії, кипариси, лотос, тубероза, мімоза, азалії, ряст, фіалки, гіацинти, нарциси, волошки, будяки, полинь, барвінок.

До найчастотніших квіткових символів поезій Лесі Українки відносимо троянду, яку вона вводить у контекст своїх поезій у вербальній модифікації рожа. Троянда, як зауважують укладачі Енциклопедичного словника символів культури України – це символ небесної, досконалості та земних пристрастей, часу й вічності, життя та смерті, плідності й краси, цнотливості, мовчання й таємниці. У християнстві троянди символізують рай, Діву Марію, небесне блаженство та страждання. Для світової символіки характерне розрізнення троянд за кольором: золота поставала символом досконалості, червона – бажання, пристрасті, краси, довершеності, біла – невинності, голуба – недосяжності і неможливості здійснення чогось. Алхіміки позиціонували троянду як символ мудрості та духовного відродження. У візії стародавніх греків троянда була символом весни, повної життєвої краси, кохання, недовговічності життєвих благ, непорочності, закоханості та радощів, розкоші й витонченості. Трояндові та миртові гілки вживалися для освячення наречених. Троянди вживалися для прикрашення дверей будинків, шлюбного ліжка, їх кидали під ноги переможцям. Поряд з тим троянда символізувала і смерть, адже вона цвіте не лише на радість живим, але й для втіхи померлим, їх у давнину навіть носили на грудях як знак трауру. У християнстві троянда символізувала райську квітку, виступала символом чистоти й святості, Богородиці, яку уявляли поміж трояндових квітів [12, с. 811-812].

У поезії Лесі Українки троянда постає містким та семантично переповненим символом, що в різноманітних контекстуальних умовах актуалізує різні семи. Однією з ключових символічних значень троянди є краса, гордість, пишнота:

*Гордо палала **троянда** розкішна,
Найкраща з **квіт'ок**,—
Барвою й па́хом вродливиця пишна
Красі́ ла садок [41, с. 80].*

У авторській візії письменниці троянда постає носієм оказіональних символічних сем молодість та вічність:

*В ві рій полинув, де вічная в'єсна,
Натхненний співець.
Вічно красує там **рожа** чудесна,
Там теплий вітрець заподіять [41, с. 81].*

У поезії «На давній мотив» рожа – це місткий символ, який актуалізує різноманітні семи, концептуальними серед яких є краса та кохання:

*А мені червоні снились **рожі**.
«Тішся, милий, бо червона **рожа**—
То кохання квітка та розкоші!» —
Мені снилося: червоні **рожі**
Пломеніли в промені злотистім
І були на райські квіти ~~сж~~—**Зтані**
з листячком барвистим.
Так чудово **рожі** паленіли
Від кохання й радощі ясної
І цвіли, тремтіли та горіли
Від жаги палкої, таємної [41, с. 105-106].*

У завершальних рядках поезії семантика рожі трансформується з символу краси в символ пишноти, погорди, а згодом і смерті. Така семантика есплікується в контекстуальному оточенні полягти до ніг. Дозволяємо собі резюмувати, що змарніла рожа – це символ дівчини, яка змушена жити з нелюбом:

*Пристапив я до одної **рожі**,
Пригорнуть хотів я до ~~серденька~~—**Зіди**
раптом **рожі** прехороші
І найкраща **роженька** ясенька.
Та й умиласть буйною росою
Та моя найкраща **рожа** мила,
Мов підтята гострою косою,
Полягла мені до ніг змарніла... [41, с. 105-106].*

Леся Українка майстерно презентує у своїх поезіях енантіосемійність символіки троянди, позиціонуючи її як символ життя й щастя та смерті водночас. Актуалізатором такої семантики постає епітет «осінні»:

*Ох, розкрились **троянди** червоні,
наче рани палкі, восени,
так жадібно тремтять і палають —
прагнуть щастя чи смерти вони? [41, с. 317].*

Зчорнілі троянди – символ приреченості, смерті, горя, страждань:

*І зчорніють червоні **троянди**,
наче вранах запечена кров...
Ох, нехай же хоч сонця нап'ються,
поки ще їх мороз не зборов! [41, с. 317].*

Троянди, які зацвітають восени, – це символ старості:

*Небо глибокее, сонце ласкавее,
пурпур і злото на листі в гаю,
пізніх **троянд** процвітання яскравее
осінь віщує—чи то ж і мою? [41, с. 233].*

Цікавою та несподіваною є семантика троянди в поезії «Ніобея», в якій троянди постають носіями неочікуваних сем дружба, братерство, опора та підтримка:

*Любі мої! Ви і в горі, і в radoцax,
все були вкупі, наче **троянди** розжеві на кущику спільнім,
а брати коло вас, наче гілля **троянди** колюче,
всякому рану готові були заподіять [41, с. 321].*

До частотних квіткових символів поезії Лесі Українки належить лілея. У словнику-довіднику «Знаки української етнокультури» В. В. Жайворонка, лілія трактується як символ жіночої краси, дівочої чистоти, чарів, цноти, вона виступає пестливим звертанням до коханої, символом духовної чистоти, святості, а тому часто фігурує в руках святих. У лілії закладено магічний символ жіночності, вона є улюбленою квіткою русалок, а тому її заборонялося рвати юнакам [13, с. 339]. Укладачі Енциклопедичного словника символів культури України позиціонують лілію як символ цноти, чистоти, непорочної краси. У Біблії вона символізує красу таємничого нареченого й нареченої, глибоке взаємне кохання, ознаки витонченого смаку, розкоші, вишуканості, багатства,

надії на достаток, благословення, поваги. Водночас вона виступає символом смерті й відданості, помсти покійника. Її вважають квіткою Пресвятої Діви [12, с. 448-449].

У поезії Лесі Українки лілія – це, насамперед, символ надії, скажімо, на взаємність кохання:

*Що ж за диво снилось тобі, мила?—
«Мені снились білії лелії...» —
Тішся, мила, бо лелія біла—
Квітка чистої та любої надії!
«Мені снились білії лелії,
Що хитались в місячному світлі,
Мов гадали чарівнії мрії,
І пишались гордії, розквітлі [41, с. 105].
Ясні очі були, і погляд їх був, наче промінь/Любо
всміхався, від усміху того у серці
Радісна, тиха надія, мов квітка лілеї, розквітла [41, с. 104].*

Чорна лілія – символ розбитих надій, безнадії, розпачу, горя:

*І з лелій тих чорних поспадали
Всі блискучі самоцвітні роси,
На травиці схиленій лежали,
Наче дрібні та рясні сльози...» —
Дивний сон твій, любко моя гожа... [41, с. 105].*

Водяні лілеї в творчій візії Лесі Українки символізують спокій та умиротворення:

*Плили б вони,
аж поки в яку сагу спокійну не прибились
до білих водяних лілей,—там стали б [41, с. 225].*

Художня канва флоролексем-символів Лесі Українки була б неповною без традиційного українського символу рути. В українському символізмі рута побутує в значеннях очищення, дівочість, цнотливість, відвернення злих духів. У європейській символічній традиції вона відома як символ смутку й горя. Рута – поширений фольклорний символ, скажімо, вінок із рути вживається на позначення дівування, зів'яла рута – символ утраченої цноти. Нерідко рута вживається для позначення розлуки, самотності, нерозділеного кохання, гірко

життя. Цікавого символічного звучання набрав образ руди в поетичній творчості Лесі Українки. Ця квітка в індивідуальному мовомисленні авторки постає символом щастя, світлого майбутнього:

*Хай процвіта ваша воля, як **руди**нацю
здалась вам та пісня-отрута? Вже
досхочу зажили її ми,
ви ж собі пісню створіте сами [41, с. 361].*

Руда – це і символ чогось недосяжного, розбитих надій, нездійснених мрій:

*Тож не зійде **руди**
на твоїй ріллі,
а зійде отрута,
жалі не малі [41, с. 236].*

Первинним квітковим символом Лесі Українки стала конвалія, образ якої ліг в основу однойменної поезії. Здавалося б, ця поезія написана про красиву квітку, яка була символом краси в лісі. Цю квітку зірвали й невдовзі вона зів'яла, тому її викинули. Але, насправді, в конвалії закладений більш глибинний символічний сенс. Перші рядки поезії прочуємо як гармонійне співжиття закоханої пари: дуб – символ чоловіка, конвалія – тендітної та ніжної жінки, чоловік котрої є її опорою та захистом від злих сил:

*Росла в гаю **конвалія**
Під дубом високим,
Захищалась від негоди
Під віттям широким [41, с. 71].*

Але вже в наступних рядках семантичне наповнення символу кардинально трансформується. Конвалія постає уособленням жертви:

*Та недовго навітшалась
Конвалія біла,—
І її рука чоловіча
Віку вкоротила [41, с. 71].*

Леся Українка майстерно завуальовує в поезії мотиви свавілля, жорстокості, бездушного ставлення панів до бідних людей, через образ конвалії, яка символізує знівечене, зневажене, невинно вбите життя:

*Ой понесли **конвалію**
високу залю,*

Понесла її з ~~собою~~ **Плюк**
до балю.
Ой на балі
~~всі~~ **Музи** грає,
Конвалії та музика
Бідне серце крає.
То ж панночка в ~~всім~~ **Вста**
закрутилась,
А в **конвалії** ~~хтось~~ **Пв'я**
схилилась. Промовила
конвалія:
«Прощай, гаю милий!
І ти, дубе мій високий,
Друже мій єдиний!».
Та й замовкла. Байдужою
Панночка рукою
Тую квіточку зів'ялу
Кинула додолю [41, с. 71].

Оригінальним символом Лесі Українки постає пролісок, в семантиці якого закладені імпліцитні семи «Батьківщина», «рідний край»:

Згадала околиці рідні:
Скрізь **квіти**, ряс, ясна роса...
На **проліски** білі, на **квіти** лагідні
Скотилася тихо сльоза... [41, с. 89].

Варто зауважити, що письменниця у багатьох поезіях декодує значення своїх символів через досконало підібране контекстуальне оточення, як правило, такими розпізнавальними факторами змісту символів постають епітети. Так, магнолія та туберози у поетичній візії Лесі Українки постають символами пишності та нареченої, кипарис – нареченого, мімози – вразливості, ряс – весни й радості життя, мак і волошки – полегшення, барвінок – весілля, дівочості, нареченої:

До кіпариса магнолія пишная
Чолом завітчаним ніжно схилилася,
Як молода до свого нареченого [41, с. 179];
Не плямив поцілунок мій зроду квіток,
чи то пишні були туберози,

*чи квітки, що зродив найпростіший садок,
чи до краю вражливі мімози [41, с. 313];
Шумів зелений лист, а голос той коханий
про волю золоту співав мені,—
в вінку мінився злотом ряст весняний,
і золотим дощем лились пісні [41, с. 217];
Хай би туга облогом лежала,
а ти б собі пшениченьку жала.
А в пшениці то мак, то волошки
закрасили б роботоньку трошки [41, с. 236].
«Барвіночку мій хрещатий,
Зелений, дрібний,
Ой я ж тебе викохала,
Хороший, рясний!
Я ж садила, поливала
Тебе навесні,
Я ж думала, на віночок
Здасися—мені! [41, с. 440].*

Як бачимо, поезія Лесі Українки наскрізь помережана квітковими символами, які виступають носіями оказіональних символічних значень.

Висновки до другого розділу

Яскравим ідентифікатором та репрезентантом творчості Лесі Українки постає квітова символіка. Флоролексеми-символи макрополя «квіти» у поезії майстрині слова представлені як родовим поняттям квітка, так і чисельними видовими поняттями, що введені в контекст її поезій у найрізноманітніших символічних модифікаціях.

Лексема квітка постає в поезії мисткині символом краси, надії, любові, радості, щастя, весни, кохання, героїзму, національної пам'яті. Зів'яла квітка символізує нерозділене кохання, розлуку, смерть, нездійсненні мрії.

Письменниця завітчала свої поезії трояндами, лілеями, конваліями, рутою, рястом, маком, магноліями, туберозами, мімозами та іншими квітами, які в її індивідуально-авторському мовомисленні є носіями оригінальних

символічних значень, більшість з яких не зафіксовані в українських словниках символів.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі комплексно досліджено квіткові символи у поезіях Лесі Українки. З'ясовано зміст поняття «символ» та особливості його інтерпретації й наукового осмислення. Постульовано, що символи, попри чисельні та ґрунтовні наукові розвідки, досі залишаються дискусійним філологічним питанням. Більшість дослідників надають символам статусу універсальних мовних категорій, які виступають умовними позначеннями сутності певного явища через конкретний образ чи дію. Символи – це комбінований та багатозначний образ, що виступає носієм прихованого конкретного або асоціативного змісту, вони вживаються для умовного позначення предметів та явищ через посередництво інших предметів або явищ, посиляючись на якусь спільну часткову або приблизну ознаку й подібність. Залежно від галузі досліджень, символи можуть виступати синонімами до знаків, естетичних категорій, суть яких розкривається під час зіставлення з художніми образами, предметними або вербальними знаками тощо. Аналізовані мовні одиниці виступають специфічними категоріями, які містять вказівку на здатність матеріальних речей, образів, подій виражати ідеальний зміст. Для них характерна багатоплановість та функційна багатозначність. Більшість дослідників сходяться на тому, що символи мають національне забарвлення, є носіями містичної семантики, трансцендентності, яку неможливо конкретизувати.

У дипломній роботі досліджено особливості символічного потенціалу флоролексем у поезії Лесі Українки та проведено фіксацію й систематизацію квіткових символів у поезіях письменниці. Резюмовано, що поезію Лесі Українки можна без перебільшення кваліфікувати як квіткову поезію, оскільки вона наскрізь помережена та завітчана флоролексемами-символами.

Нами проаналізовано символічне наповнення лексеми «квітка» у поезіях Лесі Українки. Резюмовано, що досліджуваний символ у поезіях мисткині має

значно ширшу та місткішу семантику, від тієї, що зафіксована у словниках символів. Квітка у поетичній візії Лесі Українки постає символом щастя, радості, краси, молодості, весни, кохання, любові. Нерідко, в її семантиці поєднуються контраверсійні семи радість – смуток, молодість – старість. Одним із найчастотніших символічних значень квітки у поезії Лесі Українки є надія. До індивідуально-авторських символічних значень лексеми квітка можемо віднести наступні: стабільність, незламність, невідворотність, відродження, переродження, буяння життя, швидкоплинність, скороминущість, героїзм, національна пам'ять, слава, визнання. Квітка, що зацвітає восени символізує приречення, смерть, страждання, невідворотність горя. Варто відзначити майстерність Лесі Українки в продукуванні символічних сем лексеми квітка. Авторка репрезентує аналізований символ, семантичне ядро якого полісемійне, нерідко контраверсійне та енантіосемійне та демонструє невичерпний символічний потенціал аналізованої лексеми.

У дипломній роботі окреслено та з'ясовано символічне значення видових флоролексем у поезіях Лесі Українки. резюмовано, що чи не в кожній поезії письменниці закладено ґрунтовний та семантично місткий квітковий символ. Найяскравішими репрезентантами поетичного символічного квітника мисткині є троянди (рожі), які символізують красу, гордість, пишноту, молодість, вічність, любов, кохання, погорду, смерть, приреченість, горе, страждання, старість, дружбу, братерство. Лілея в поетичній візії Лесі Українки постає символом надії, спокою, умиротворення, чорна лілія – розпачу, горя, безнадії, рута – щастя, світлого майбутнього, чогось недосяжного, розбитих надій, конвалія – краси, жертви, знівченого життя, пролісок – Батьківщини, рідного краю, магнолія та тубероза – пишності, мак і волошки – радості, полегшення, ряст – весни й молодості. Леся Українка у багатьох поезіях декодує та дешифрує зміст своїх символів через вдало підібране контекстуальне оточення, як правило, йдеться про епітети.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні функційного потенціалу епітетів в поезії Лесі Українки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабич Н. Д. Магія слова для всього живого: мовно-народознавчі наукові студії. Чернівці: Букрек, 2012. 384 с.
2. Безпечний І. П. Теорія літератури: підручник. Київ: Смолоскип, 2009. 388 с.
3. Біленко Т. І. Терновий вінець як символ у творчості Лесі Українки *Образ Христа в українській культурі: видання 2-ге*. Київ, 2003. С. 162–174.
4. Боднар Л. П. Під знаком хреста: Франкознавчі студії. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. Вип. 4. 228 с.
5. Вільчинська Т. П. Еволюція конотативного значення слів-символів у поетичній творчості І. Франка. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. Київ, 2006. Вип. 12. С. 153–165.
6. Гайдук С. С. Символ як художньо-естетична категорія романтизму. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Літературознавство*. Харків, 2012. Вип. 3(1). С. 34–41.
7. Голобородько К. Ю. Ідіостиль Олександра Олеся: лінгвокогнітивна інтерпретація: монографія. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2010. 527 с.
8. Голоюх Л. Ідіолект Лесі Українки в історії української літературної мови. *Лінгвостилістичні студії*. Вип. 12, 2020. С. 28–36.
9. Дмитренко М. К. Українська фольклористика: історія, теорія, практика. Київ: ред. часопису “Народознавство”, 2001. 576 с.
10. Дмитрів І. І. Християнська символіка у поезії католицьких письменників Західної України міжвоєнного періоду ХХ століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Львів, 2007. 20 с.

11. Дядищева-Росовецька Ю. Б. Слово в поетичних контекстах Тараса Шевченка: усно-традиційні витоки: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2000. 18 с.
12. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. 5-е вид. Корсунь-Шевченківський: ФОП Гаврищенко В. М., 2015. 912 с.
13. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703с.
14. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: нариси: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Довіра, 2007. 262 с.
15. Івасюта М. І. Мовні символи у творчості письменників Буковини кінця ХІХ – початку ХХ ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Чернівці: Рута, 2008. 20 с.
16. Коломієць І. І. Флоролексеми в українській поезії II половини ХХ століття: функціонально-стилістичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». К., 2003. 18 с.
17. Кононенко В. І. Рідне слово: підручник для шкіл із поглибленим вивченням української мови, ліцеїв, гімназій, колегіумів. Київ: “Богдана”, 2001. 303 с.
18. Костомаров М. І. Слов’янська міфологія / упоряд., приміт. І. П. Бетко, А. М. Полотай; вступна ст. М. Т. Яценка. Київ: Либідь, 1994. 384 с.
19. Кочерган М. П. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу. *Мовознавство*. Київ, 2004. №5–6. С. 12–22.
20. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / голова ред. А. Волков; Буковинський центр гуманітарних досліджень. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 634 с.
21. Лемець Л. Символи в поезії Івана Франка: лінгвостилістичний аспект. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філологічних наук. Спеціальність 10.02.01. Українська мова. Дрогобич, 2019. 20 с.

22. *Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва,*
В. І. Теремка. Київ: ВЦ “Академія”, 1997. 752 с.
23. Мацько Л., Сидоренко О. Значення мовотворчості Лесі Українки в розвитку української літературної мови. *Культура слова*, №93, 2020. С. 19–35.
24. Мацько Л., Сидоренко О. «Лінгвостилістичний погляд на мовний світ Лесі Українки». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 1, 2014. С. 135–145.
25. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. О. Є. Конверського. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
26. Павличко Д. В. Над глибинами: літературно-критичні статті і виступи. Київ: Радянський письменник, 1983. 421 с.
27. Пастух Н. А. Символіка тварин в українському фольклорі: зозуля Львів: Інститут народознавства НАН України, 2013. 224 с.
28. Потебня О. О. Естетика і поетика слова: збірник. Київ: Мистецтво, 1985. 304 с.
29. Решетняк О. О. Біблійна символема як лінгвокультурологічна одиниця. *Молодь і Ринок*. 2015. №6 (125). С. 49–53.
30. Сваричевська Л. Ю. Соціальні символи в повісті Івана Франка “Перехресні стежки”. *Вісник Львівського університету: Серія Філологічна*. 2009. Вип. 46, ч. 1. С. 97–105.
31. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К. 2011. 844 с.
32. Сиротіна В. О. Поняття “символ” у лінгвістичному аспекті *Мовознавство*. 1986. №2. С. 52–56.
33. Скаб М. В., Скаб М. С. Функціонування лексеми душа в українському фольклорі. *Мова та стиль українського фольклору*. Київ, 1996. С. 5–11.
34. Словник української мови: в 11 т. Т. 9 / ред. кол. І. К. Білодід (гол.) та ін.

Київ: Наукова думка, 1979. С. 916 с.

35. Словник художніх засобів і тропів / автор-укладач В. Ф. Святовець. Київ: ВЦ “Академія”, 2011. 176 с.
36. Стецик М. С. Сакральний антропонімікон Дмитра Павличка. *Науковий вісник Чернівецького університету ім. Ю. Федьковича. Романо-слов'янський дискурс*. Чернівці, 2013. Вип. 659. С. 196–202.
37. Торчинський М. М. Символізація онімного простору. *Наукові записки Нжинського державного університету ім. М. Гоголя: Серія філологічні науки*. Ніжин, 2010. Кн. 2. С. 61–64.
38. Фоменко О. С. Поняття “символ” і його осмислення у сучасній лінгвістиці. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. Київ, 2010. Вип. 25. С. 402–409.
39. Чернявська А. В. Флоролексеми крізь призму лінгвокультурного символічного змісту. «Молодий вчений». № 4.3 (44.3), квітень, 2017 р. С. 282–285.
40. Явір Л. В. Флоролексеми-символи мікрополя «Квіти» в поетичних текстах Івана Франка. *Молодь і ринок*. 2014. № 4. С. 142–146.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

41. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів: у 14 томах. Том 5. Поетичні твори. Ліро-епічні твори/ ред. О. Вісич, С. Кочерга; передм. С. Романов; упоряд., комент. С. Романов, О. Кицан, М. Моклиця та ін. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021. 928 с., 24 с. іл.